

Лілія СЕРДЮК

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК КРИТЕРІЙ ПРАВОМІРНОГО
ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

При підготовці тез цієї доповіді автор поставила за мету розкрити зміст принципу пропорційності, що має слугувати критерієм правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану.

Для досягнення визначеної мети скористаємося пізнавальними можливостями діалектичного, логіко-семантичного та спеціально-юридичного методів пізнання, потреба в яких обумовлена предметом дослідження, його метою та творчим задумом автора.

В гносеологічному плані важливе методологічне значення мають законодавчо визначені принципи обмеження конституційних прав і свобод людини, а також обґрунтована і сформульована представниками доктрини конституційного права дефініція поняття обмеження конституційних прав і свобод людини.

Обмеження основних прав і свобод людини (тобто, конституційних прав і свобод людини) являє собою правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право (свободу) особи, з боку інших осіб. Воно має виключний законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи.

Якщо межі основних прав і свобод – це нормативно встановлені й забезпечені державою кордони, що визначають міру свободи особи, то обмеження являють собою звуження таких кордонів [7, с. 175],

Інститут обмеження основних прав і свобод людини, як стверджує А. Стрекалов, ґрунтується на таких конституційно закріплених принципах:

- а) неприпустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів;
- б) неприпустимості обмежень дискримінаційного характеру;
- в) неприпустимості підзаконного обмеження основних прав і свобод;

г) заборони обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією;

г) неможливості будь-яких обмежень окремих прав і свобод, прямо передбачених Конституцією;

д) неприпустимість внесення таких змін до Конституції України, які передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина [7, с. 178].

І хоча в переліку вищезгаданих А. Стрекаловим конституційних принципів обмеження конституційних прав і свобод людини, так само, як і в тексті Основного Закону Української держави відсутня імперативна вимога пропорційності [4], це не стало перешкодою для його теоретичного осмислення вітчизняними науковцями. Підтвердженням цьому слугує наукова праця С. Шевчука, в якій автор на основі аналізу зарубіжного досвіду дав відповідь на питання щодо значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод людини [8].

Оскільки досліджуване терміно-поняття «принцип пропорційності» є складним (являє собою словосполучення), з'ясуємо смислове навантаження кожного зі слів, що його утворюють.

Слово «принцип» має такі значення:

1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. // Основний закон якої-небудь точної науки.

2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. // Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. Принцип гласності. Принцип достовірності.

3. Переконавання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці. Піти на принцип, розм. – почати діяти, відкинувши компроміс [1, с. 941].

Полісемічністю вирізняється і термін «пропорційний», що вживається в таких значеннях:

1. Який має правильне співвідношення розмірів, частин чого-небудь;

2. Який ґрунтується на дотриманні пропорцій, правильного співвідношення між чим-небудь [2, с. 983].

З урахуванням аналізу різних трактувань досліджуваних слів, терміно-поняття «принцип пропорційності» в суспільній науці і практиці означає правило (імперативну вимогу), що ґрунтується на усвідомленому переконанні учасників суспільного життя в необхідності дотримання пропорцій, тобто правильного співвідношення між соціально важливими параметрами їх буття.

В аспекті предмета цього дослідження принцип пропорційності означає основне вихідне положення теорії прав людини, що відображає особливість правового регулювання поведінки суб'єктів і ґрунтується на правильному співвідношенні між публічними (суспільними та державними) інтересами й

інтересами окремих індивідів, а також імперативну вимогу такого регулювання, що впливає зі змісту норм національного законодавства.

Принагідно відзначити, що принцип пропорційності сучасна правнича наука розглядає в контексті функціонування правової (правної) держави як імперативну вимогу, що нею мають керуватися у своїй професійній діяльності суб'єкти владних повноважень. Підтвердженням цієї тези слугує наукова праця К. Соботи «Принцип правної держави» [5].

Дія принципу пропорційності поширюється як на суб'єктів правотворчості, так і суб'єктів правозастосування. За задумом розробників законопроекту «Про правотворчу діяльність» цей принцип по відношенню до вищезгаданого виду юридичної діяльності означає, що обмеження, передбачені нормативно-правовими актами для суб'єктів правовідносин, повинні бути необхідними та достатніми для досягнення легітимної мети правового регулювання [6].

Пропорційність, як один із основних принципів правозастосування, вимагає прийняття рішення, в якому був би дотриманий необхідний баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення [3].

Отже, принцип пропорційності як критерій правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану означає основне вихідне положення теорії прав людини, що відображає особливість нормативного й індивідуального правового регулювання поведінки суб'єктів права, що ґрунтується на правильному співвідношенні між публічними (суспільними та державними) інтересами й приватними інтересами окремих індивідів, а також імперативну вимогу такого регулювання, що передбачена національним законодавством і адресована суб'єктам правотворчості і правозастосування.

---

1. Бусел В. Т. Принцип. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 941.

2. Бусел В. Т. Пропорційний. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 983.

3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Принцип правної держави: конституційно-правні та адміністративно-правні аспекти / Катаріна Собота; [пер. з нім. Г. Рижков, О. Блащук, К. Татарчук]; відп. Ред.. О. Сироїд. Київ : ВАІТЕ, 2013. 608 с.

6. Проект Закону України «Про правотворчу діяльність» URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 23.11.2022).

7. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 204 с.

8. Шевчук С. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод людини (зарубіжний досвід). Вісник Академії правових наук України. Харків, 2000. № 1 (20). С. 69-76.